

eISSN: 2524-0072

2023 | 56

Електронний журнал

НАЦІОНАЛЬНА
ФІЛАНДІЯ НАУК УКРАЇНИ

ЕКОНОМІКА та СУСПІЛЬСТВО

ЕКОНОМІКА ТА СУСПІЛЬСТВО

Електронний журнал

Випуск 56

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Головко Олег Павлович, кандидат економічних наук, директор Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

Члени редакційної колегії:

Білозубенко Володимир Станіславович, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин, регіональних студій та туризму Університету митної справи та фінансів.

Бойко Світлана Василівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів Національного університету харчових технологій.

Графська Орислава Іванівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського.

Гуткевич Світлана Олександрівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки Національного університету харчових технологій.

Дишкантюк Оксана Володимирівна, кандидат технічних наук, доцент, декан факультету менеджменту, готельно-ресторанної справи і туризму Міжнародного гуманітарного університету.

Жосан Ганна Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та інформаційних технологій Херсонського державного аграрного університету.

Киркач Світлана Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи і фінансових послуг Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Корбутяк Аліна Георгіївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Котенко Тетяна Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Центральноукраїнського національного технічного університету.

Кузіна Руслана Вілїївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку та аудиту Одеського національного економічного університету.

Мартинюк Олена Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, Міжнародний гуманітарний університет.

Масленников Євген Іванович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та інновацій Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Підгірна Валентина Никифорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Плинокос Дмитро Дмитрович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва торгівлі та біржової діяльності Національного університету «Запорізька політехніка».

Прохорчук Світлана Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, проректор з навчально-методичної роботи Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний університет бізнесу і права».

Сокровольська Наталія Ярославівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Pawel Czarneski, Prof., dr hab., Rector of Warsaw Management University (Poland).

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України
в галузі економічних наук (Категорія «Б») на підставі
Наказу МОН України від 26 листопада 2020 року № 1471 (Додаток № 3)

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування;
072 – Фінанси, банківська справа та страхування;

073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг; 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність;
241 – Готельно-ресторанна справа; 242 – Туризм; 292 – Міжнародні економічні відносини.

Рекомендовано до поширення в мережі інтернет
Вченою радою наукового відділу економічних досліджень Видавничого дому «Гельветика»
(протокол від 31.10.2023 № 10)

Наукометричні бази даних:
Vernadsky National Library, Google Scholar, Index Copernicus,
CiteFactor, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Scientific Indexing Services (SIS)

Сторінка журналу: www.economyandsociety.in.ua

E-mail редакції: journal@economyandsociety.in.ua

Телефон редакції: +38 (098) 855 48 02

Електронний журнал

ЕКОНОМІКА ТА СУСПІЛЬСТВО

Випуск 56

Коректура • *В.М. Бабич*

Комп'ютерна верстка • *Ю.Г. Войтюк*

Засновник видання:

Товариство з обмеженою відповідальністю «Видавничий дім «Гельветика»

Адреса редакції: вул. Інглєзі, 6/1, м. Одеса, Україна, 65101

Телефон редакції: +38 (098) 855 48 02

E-mail редакції: journal@economyandsociety.in.ua

Сторінка журналу: www.economyandsociety.in.ua

ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В КРАЇНАХ ЄС В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВИ ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В ЄС

Іван Ірклієнко

Переглядів статті: 25 | Завантажень PDF: 11

МЕТОДИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ІНДИКАТИВНОЇ ОЦІНКИ РЕГУЛЮВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Володимир Мамчур, Наталія Германюк

Переглядів статті: 47 | Завантажень PDF: 24

ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

Марія Паска, Орислава Графська, Андрій Запісоцький

Переглядів статті: 66 | Завантажень PDF: 34

ОЦІНКА ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ ТА ПОСЛУГ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Олена Круковська

Переглядів статті: 78 | Завантажень PDF: 51

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-153>

УДК 303.823.2.311.2.303.211.334.7.63

МЕТОДИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ІНДИКАТИВНОЇ ОЦІНКИ РЕГУЛЮВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

METHODOLOGICAL PROVISIONS OF INDICATIVE ASSESSMENT OF REGULATION AND DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN AGRICULTURE

Мамчур Володимир Анатолійович

доктор економічних наук, старший дослідник, заступник директора,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1300-3633>

Германюк Наталія Володимирівна

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9676-1127>

Mamchur Volodymyr

National Scientific Centre «Institute of Agrarian Economics»

Nataliia Germaniuk

Vinnitsia National Agrarian University

У статті удосконалено підходи до трансформації методологічних основ оцінювання інституціонального середовища в економіці у цілому і в розвитку підприємницької діяльності зокрема, шляхом використання методологічного комплексу, який в методологічному аспекті вивчення інституціонального середовища забезпечуватиме як дослідження (аналіз), так і оцінку інституціонального середовища як економіки, сектору чи підприємницької діяльності, в нашому випадку аграрного сектору економіки. Ідентифіковано проєкцію методичного підходу до індикативного аналізу та оцінки розвитку аграрного підприємництва з відповідним методичним інструментарієм – індикаторами оцінки ефективності розвитку аграрних підприємств. Запропоновано зосередити основну увагу на оцінці інституціонального потенціалу, одночасно оцінивши і потенціал середовища, рівня ресурсозабезпечення організаційно- правових форм господарювання із застосуванням структурно-збалансованого підходу, ресурсного підходу, концептуальною основою якого виступає модель поведінки економічного агента.

Ключові слова: індикативна оцінка, регулювання, розвиток підприємництва в сільському господарстві, суб'єкти господарювання.

The article improves approaches to the transformation of the methodological foundations of the assessment of the institutional environment in the economy in general and in the development of entrepreneurial activity in particular, by using a methodological complex, which in the methodological aspect of the study of the institutional environment will provide both research (analysis) and assessment of the institutional environment as an economy, sector or entrepreneurial activity, in our case the agrarian sector of the economy. In the conditions of the existence of restrictions regarding the choice and application of methodical approaches for evaluating the effects of substantive characteristics of agrarian entrepreneurship, the expectations of the results of their development efficiency, in particular, regarding qualitative characteristics, do not change. In the context of the above, a projection of a methodical approach to the indicative analysis and assessment of the development of agrarian entrepreneurship with the corresponding methodical tools – indicators of the assessment of the effectiveness of the development of agrarian enterprises was identified. In order to guide the choice of evaluated parameters, it is proposed to focus the main attention on the assessment of the institutional potential, while also assessing the potential of the environment, the level of resource provision of organizational and legal forms of management using a structurally balanced approach, a resource approach, the conceptual basis of which is the model of the behavior of an economic agent.

An important methodological feature of the resource approach to the assessment of the institutional environment for the development of agrarian entrepreneurship is the focus of assessments on the "input" of institutional systems, on the one hand, which is characterized by the "black box" concept, and practical implementation, on the other hand, which corresponds to the "white box" concept. The main scheme of the indicative assessment of the development of agricultural enterprises has been formed and described, which in methodological terms allows for a thorough analysis of the most general and tangential indicators of the effectiveness of business processes, economic interactions, institutionalization to market conditions, and social development. The overall assessment of the state and results of the enterprise is carried out on the basis of indicators characterizing the effects of management or providing functions in the area of productivity, efficiency, competitiveness, innovativeness, size and potential, specialization, social and labor. The proposed indicators follow the general context of evaluating the enterprise's activity, that is, they are grouped in the contours of a certain area of result identification. However, they can be presented in different guises, depending on the goal set by the researcher. For example, by areas: sectoral, institutional (organizational form of the enterprise), functional, etc. In general, indicators are a system of indicators presented (selected) to characterize the object of research, however, depending on the methodological resource of positioning, their status is identified. For example, we consider the indicator of labor productivity to be general, and depending on the method of application (goals), partial and target indicators are distinguished, etc. It has been established that the existing methodological concepts of assessing the development of the institutional environment, where there is a high heterogeneity of economic development and entrepreneurial activity, the relationship between the institutional environment and entrepreneurship indicators is ensured by various statistical and econometric assessment methods, such as rating and indices. Empirical data show that differences in assessments of the quality of institutions of the institutional environment can play a significant role in explaining differences in the scale of entrepreneurial activity. The obtained results demonstrate the different influence of institutions on the development of the institutional environment, which, in our opinion, is limited by data sources and index indicators that cannot fully determine and take into account all institutional factors and their cumulative impact on entrepreneurial activity in the agrarian sector of the economy.

Keywords: indicative assessment, regulation, development of entrepreneurship in agriculture, economic entities.

Постановка проблеми. Інтелектуальна традиція наукового представлення сутності й змістовних характеристик аграрного підприємства є відносно усталеною в загальних рисах, але постійно модерує дискусійність як предтечу нових, інноваційних підходів до розуміння теорії питання й вибудовування методичних підходів емпіричного оцінювання ефектів. Пошук актуальних способів накопичення-аналізу інформації про результати діяльності суб'єктів господарювання є однією з підвалин розробки гіпотез прийняття управлінських рішень.

У існуючому масиві сучасних досліджень інституціонального середовища розвитку підприємницької діяльності а отже і власне аграрного підприємства, через відповідну ефективність діяльності суб'єктів господарювання проходить як з позиціями агрегації, так і конкретизації. Перш за все, це стосується якості інтегрованого показника системи інститутів, регулюючих та характеризуючих ефективність розвитку господарських процесів інституційних одиниць, у другій – відповідно до поставленої мети оцінюються сукупність лише деяких (конкретних) інститутів-ресурсів які здатні дати оцінку їх ефективності та результативності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам оцінки розвитку підприємства в сільському господарстві визначенню кри-

теріїв та системи показників (індикаторів) їх оцінювання присвячені праці І. Александрова, І. Ансоффа, Л. Горошкова, Т. Ділліка, Л. Купінець, О. Попова, М. Маліка, О. Шпикуляка, А. Загороднього, Г. Вознюка, І. Семенча, О. Мельника, Р. Фецура, В. Самуляка, А. Воронкова, М. Лендьєла, Б. Винницького, Ю. Ратейчака, І. Санжаровського, С. Агацова, А. Мордвінцева, П. Фоміна, Л. Шаховської, Є. Сібірської, А. Качинського, Б. Грабовецького, В. Голомба та багатьох інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на значні досягнення в дослідженні актуальної теми поза увагою залишаються питання, що пов'язані з необхідністю вдосконалення відповідного механізму оцінки розвитку на різних рівнях управління аграрного підприємства.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основним завданням дослідження є формування методичних положень індикативної оцінки регулювання та розвитку підприємства в сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для зручності подання складових методичних положень індикативної оцінки розвитку аграрних підприємств розкриємо сутнісні характеристики дефініції «індикатор» як основного вимірника (показника у кількісному та якісному представленні) структурних характеристик і функціональних ієрархічних складових

показників цілісної системи розвитку підприємства в сільському господарстві. Зазначимо, що більшість науковців, які досліджують питання методології оцінки розвитку будь-якої системи, використовують як вимірник поняття «індикатор» і «показник», ототожнюючи їх. Проте, на нашу думку, в певних випадках ототожнення неминуче та виправдане, оскільки кожний індикатор є показником, проте, не кожний показник може бути індикатором.

Зокрема, в Економічній енциклопедії індикатор розглядається як цифровий показник що характеризує зміну економічної величини, яку використовують для обґрунтування економічної політики, розвитку економічних процесів та оцінки їх результатів [1]

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «індикатор» розглядається як елемент, який відображає перебіг процесів або стан об'єкта спостереження, його якісні або кількісні характеристики у формі, зручній для сприйняття людиною; а у системах обробки інформації – елемент даних, що запитується для з'ясування, чи задовольняється певна умова в процесі виконання машинної програми» [2, с. 504]. Словник сучасної економіки Макмілана тлумачить індикатор як вимірник, який поліпшує потік інформації в ринковій економіці та знижує невизначеність під час прийняття рішень [3, с. 199]. Вдалим, на нашу думку, є визначення індикатора як вимірника розвитку системи, орієнтованим економічним показником, вимірник, що дає змогу з певною ймовірністю прогнозувати в якому напрямку варто очікувати розвиток економічних процесів [4, с. 147]. Також індикатор як цифровий показник зміни економічних (зокрема фінансових) величин, який використовують для обґрунтування економічної політики, спрямованості економічних процесів та оцінки їхньої результативності, подають А. Г. Загородній та Г. П. Вознюк [5, с. 288]. Як вважає І. Є. Семенча, в якості «індикатора як показника основного напрямку розвитку у певних умовах, що використовується у прогнозуванні» [6, с. 33]. Дослідник О. Г. Мельник вживає його в аббревіатурі як бізнес-індикатор та вбачає в ньому кількісний вимірник властивостей, стану, розвитку підприємства, його складових та середовища функціонування, за допомогою якого суб'єкти діагностики відслідковують, аналізують та прогнозують тенденції змін окремих сфер діяльності організації [7, с. 47].

В такому ж напрямі, як оціночний показник розвитку підприємства індикатор розглядають

Р. В. Фещур, і В. Ю. Самуляк, вбачаючи в ньому ключовий показник, що систематично відстежується, оцінюється та аналізується, який дає змогу прогнозувати та відображати тенденції розвитку підприємства [8, с. 233]. Тлумачення індикатора «як показника моніторингу і визначення рівня прогресу щодо виконання окремих завдань стратегії та досягнення очікуваних результатів (коротко – та середньотермінових) тощо» належить М. Лендьюлу, Б. Винницькому, Ю. Ратейчаку, І. та Санжаровському [9, с. 22]. Дослідник А. Б. Качинський використовує вже дві дефініції – як вимірник характеризуючий зазначену категорію, це показник (indicator), в якому вбачає кількісно-якісну характеристику явищ, процесів та об'єктів, а «індикатор (indicator) розглядає як пристрій, речовину, показник тощо, за допомогою яких здійснюють контроль зміни параметра контрольованого явища, процесу, системи або стану об'єкта і створюють сигнал інформації у формі, зручній для сприйняття суб'єктом контролю» [10, с. 11].

Найбільш вдалими, на нашу думку, можна вбачати тлумачення індикаторів з позиції їх економічно-термінологічної сутності. Зокрема, Б. Є. Грабовецький використовує термін «економічні індикатори», пропонуючи розглядати їх як такі статистичні показники, динаміка яких стало відповідає зміні економічної кон'юнктури [11, с. 186], а В. Голомб економічним індикатором називає описовий показник, який застосовується як інструмент прогнозування та аналізу умов ведення господарської діяльності [12, с. 96].

Зазначені характеристики достатньою мірою підтверджують нашу позицію стосовно використання системи індикаторів у методиці оцінки рівня розвитку підприємства, а в нашому випадку такою системою є підприємство в сільському господарстві, що забезпечить комплексний характер з урахуванням різних аспектів: політичних, економічних, соціально-економічних, екологічних, інформаційних тощо.

На наш погляд, в індикаторі слід вбачати показники поточного стану та зміни оціночних ефектів, динаміки інституціональних трансформацій, які вказують на відповідні характеристики й засвідчують взаємопов'язаність факторів, ресурсів і результатів [13, с. 16]. Іншими словами, індикатори це – показники поточного стану та зміни оціночних ефектів, динаміки інституціональних трансформацій, які вказують на відповідні характеристики й засвідчують взаємопов'язаність факторів, ресурсів і результату.

Оперуючи наведеними сутнісними характеристиками індикатори виступають сукупністю базових інститутів, що забезпечують критерії оцінювання функціонування аграрного підприємництва.

Розробка й аналітичне представлення індикаторів у оцінках ефективності розвитку підприємницької діяльності аграрних підприємств формуватиме базу для розробки концептів державної інституційної політики й прийняття регуляторних управлінських рішень. В рамках аналізу вирішальним аспектом

індикативного оцінювання розвитку аграрних підприємств вважаємо аспект витрат і вигод. Об'єктом дослідження, а також позиціонованої нами індикативної оцінки є аграрні підприємства різних організаційно-правових форм, формою реєстрації, за виробничою спеціалізацією й розміром суб'єкта господарювання.

На законодавчому рівні передбачений механізм поділу аграрних підприємств на мікро, малі, середні, великі, але є складність здійснення аналітичних дій на наявних статистичних даних Держстату України (табл. 1).

Таблиця 1

Інституційно-правова ідентифікація розміру аграрних підприємств як критерії індикативної оцінки

Категорія статусу і розмір	Інституційно-правова ідентифікація		
	Формальна ознака ідентифікації розміру		Імплементация економічних результатів діяльності у формах статистичної звітності
	Згідно з Господарським кодексом	Згідно з фінансової звітності (загальна система оподаткування)	
1	2	3	4
великі, з них			
Фізична особа – підприємець	середня <u>кількість працівників</u> за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб; <u>річний дохід від діяльності</u> перевищує суму, еквівалентну 50 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ	середня кількість працівників – понад 250 осіб; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – понад 40 млн євро; балансова вартість активів – понад 20 млн євро;	Великим, середнім сільськогосподарським підприємством є підприємство, розмір якого дорівнює, або перевищує порогові значення хоча б за одним із таких статистичних критеріїв: площа сільськогосподарських угідь – 200 гектарів; чисельність великої рогатої худоби – 50 голів; чисельність свиней – 50 голів; чисельність овець або кіз – 50 голів; чисельність птиці – 500 голів; кількість працюючих у сільському господарстві – 20 осіб; обсяг доходу (виручки) від реалізації продукції, робіт, послуг сільського господарства – 150 тис. грн
Юридична особа	середня <u>кількість працівників</u> за звітний період перевищує суму, еквівалентну 50 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ	середня кількість працівників – понад 250 осіб; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – понад 40 млн євро; балансова вартість активів – понад 20 млн євро;	
середні, з них			
Фізична особа – підприємець	середня <u>кількість працівників</u> за звітний період коливається між 51 та 249 особами; <u>річний дохід від діяльності</u> є сумою, еквівалентною від 10 до 50 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ	1) середня кількість працівників – до 250 осіб; 2) чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 40 млн євро; 3) балансова вартість активів – до 20 млн євро;	Форма № 2-ферм Звітність необов'язкова
Юридична особа	середня <u>кількість працівників</u> за звітний період коливається між 51 та 249 особами; <u>річний дохід від діяльності</u> є сумою, еквівалентною від 10 до 50 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ	1) середня кількість працівників – до 250 осіб; 2) чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 40 млн євро; 3) балансова вартість активів – до 20 млн євро;	
			Форма № 50-ст <u>кількість працюючих</u> більше 50 осіб; <u>площа угідь</u> більше 1000 га
			Форма № 50-ст <u>кількість працюючих</u> більше 50 осіб; <u>площа угідь</u> більше 1000 га

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Продовження Таблиці 1

1	2	3	4	5
малі, з них				
Фізична особа – підприємець	середня кількість працівників за звітний період не перевищує 50 осіб; <u>річний дохід від діяльності</u> не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ	середня кількість працівників – до 50 осіб. чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 8 млн євро; балансова вартість активів – до 4 млн євро;	Малим сільськогосподарським підприємством є підприємство, розмір якого менше порогових значень хоча б за одним з тих же статистичних критеріїв	Форма № 2-ферм Звітність необов'язкова
у т. ч. мікро-, з них				
Фізична особа – підприємець	середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб; <u>річний дохід від діяльності</u> не перевищує суму, еквівалентну 2 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ	1) середня кількість працівників – до 10 осіб; 2) чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 700 тис. євро; 3) балансова вартість активів – до 350 тисяч євро		Форма № 2-ферм Звітність необов'язкова
Юридична особа				Форма № 2-ферм

Джерело: сформовано автором на основі законодавчих актів та представлено із публікацій [14, ст. 55; 15, ст. 2; 16, ст. 126–126]

Використовуватимуться також різного роду дотичні до цієї проблеми показники, інформаційні джерела й аналітичні розрахунки, з представленням яких розроблювані індикатори набуватимуть креативності. На наше глибоке переконання, головне призначення індикаторів полягає у формуванні інформаційно-аналітичної бази розрахунку економічних співвідношень, характеристик динаміки зміни стану і ролі малих аграрних підприємств у розбудові соціуму на селі, під дією інституційного (інституціонального) механізму ринку.

Необхідно відмітити, що мале підприємство, вбудоване в інституційний механізм ринку у різних формах господарювання, але основною – переважаючою для України є мале фермерське господарство. Це особлива форма, базована на індивідуальній праці фермера та його сім'ї, а також із задіянням належних їм власних ресурсів. Саме ця особливість вибудовує специфіку й необхідність розробки індикаторів розвитку цієї форми господарювання в сільськогосподарському біз-

несі, соціальному розвитку села.

Відносно цього, оцінку побудуємо виходячи із опрацьованого методологічного бачення. На першому етапі, провадиться дослідження та аналіз інституціонального середовища розвитку підприємницької діяльності, а саме досліджується та проаналізовується інституціональна розбудова підприємницької діяльності аграрного сектора економіки, здійснюється оцінка інституціоналізації підприємницької діяльності в розрізі інституційно-правової ідентифікації розміру аграрних підприємств та системи інституцій інституціонального середовища забезпечення їх ефективності господарювання та розвитку, використавши при цьому концепції «чорного та білого ящика». На другому – проводиться оцінка розвитку аграрного підприємництва використавши сформовані методичні положення індикативної оцінки розвитку аграрних підприємств.

Без перебільшення основну складову індикативного оцінювання ефективності господарської діяльності аграрних підприємств стано-

виступають показники виробничо-господарської діяльності – економічні та соціальні. В якості подібних параметрів можуть виступати так звані інтегральні індикатори.

Основну складність при оцінці ефективності становить саме кількісне визначення ступеня впливу кожного індикатора оцінки ефективності розвитку аграрних підприємств. Одночасно при оцінці ефективності слід брати до уваги максимальну кількість показників. Так якщо користуватися лише показником рівня рентабельності, може скластися неправильна уява про економічну ефективність, а значить, і про ступінь вигідності виробництва тієї чи іншої продукції в умовах господарювання.

На етапах аналізу і розробки методичних положень, і особливо на етапі практичного здійснення даної оцінки, виявляється досить корисною візуалізація інституційного оточення реалізації оцінки. Результат такої візуалізації ми називаємо інституціограмою яка є графічним зображенням взаємин між інститутами, що здійснюють діяльність в тій чи іншій області.

На рисунку 1 наведено алгоритм, який характеризуватиме загальний вигляд системи індикативної оцінки ефективності розвитку аграрних підприємств.

При співвідношенні результатів і витрат аграрних підприємств у виробничо-господарській діяльності ефективність буде являти собою інтегральну характеристику результативності взаємодії внутрішньо-господарських відносин та зовнішніх факторів інституційного та ринкового впливу на діяльність даних підприємств.

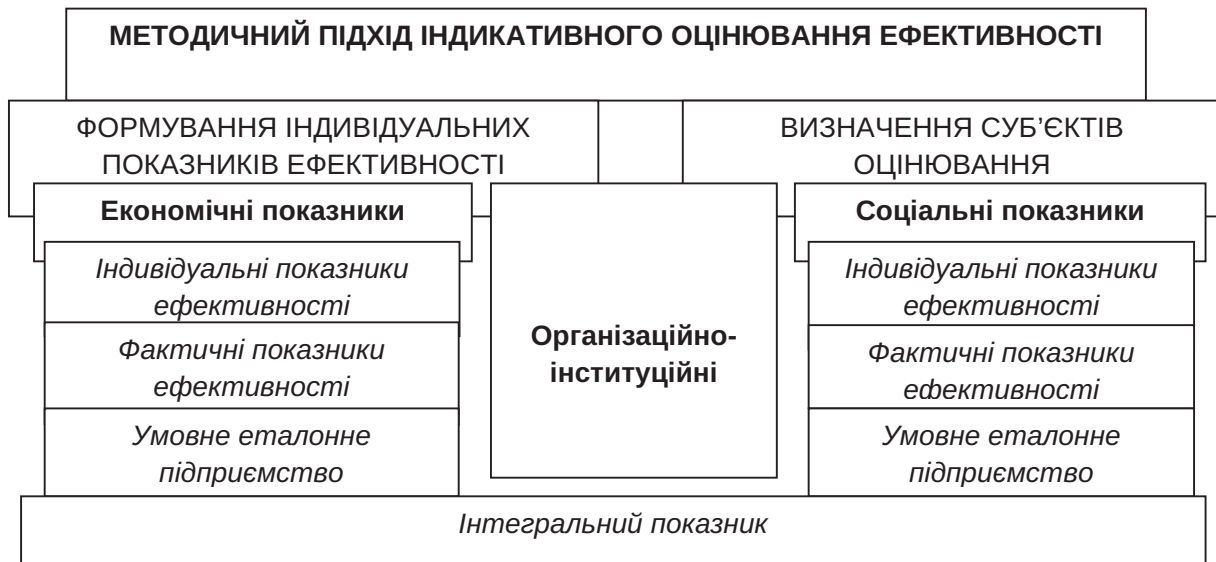
На наше переконання потрібно вести мову про широку гамму індикаторів, які всезагально можна кодифікувати в проекції на розвиток загалом і ідентифікувати за сегментами – економічний, соціальний, організаційно-інституційні, щодо аграрних підприємств зокрема (рис. 2).

В такому контексті нами вибудована концептуальна схема методичного підходу до індикативної оцінки ефективності розвитку аграрних підприємств. Даний методичний підхід є прийнятним для застосовування

Рис. 1. Алгоритм здійснення індикативної оцінки розвитку аграрних підприємств

Джерело: [16, ст. 129]

Рис. 2. Проекція методичного підходу індикативної оцінки ефективності аграрних підприємств

Джерело: [16, ст. 130]

для індикативної оцінки усіх без виключення аграрних підприємств, незалежно від розміру і організаційної форми, але змістовне наповнення аналізу залежить від переліку показників, пропонованих статистичною звітністю.

Дещо повторюючись зазначимо, що індикатори розвитку підприємств – це по-суті система показників, яка сегментована за проявами ефектів (економічні, соціальні, інституційні) забезпечує актуальну можливість для об'єктивного аналізу окремих факторів, а також змін у певний проміжок часу.

Головне призначення індикаторів полягає у формуванні інформаційно-аналітичної бази розрахунку економічних співвідношень, характеристик динаміки зміни стану й ролі аграрних підприємств у розбудові соціуму на селі, під дією інституціонального механізму ринку. Кожен із цих ареалів індикативної оцінки розвитку та ефективності аграрних підприємств в інституційному механізмі ринку наповнений показниками для аналізу й забезпечить ідентифікацію відповідних економічних явищ з виявленням проблем і окреслення перспективи їх вирішення.

Здійснюючи розробку зазначених індикаторів ми здійснюємо типологічний аналіз господарської діяльності цієї категорії суб'єктів господарювання, спираючись на інформаційні джерела й форми державної статистичної звітності, а також на той аспект, що аграрні підприємства є особливим інституційним сектором національної економіки, вони в межах

сформованого господарського порядку наслідують специфіку діяльності, що пов'язано перш за все з природними факторами. Саме в цьому відмінна теоретико-методична конструкція й склад індикаторів оцінки розвитку цих підприємств як інституційного сектора, який ми виділяємо для аналізу господарських формувань.

Інституційний сектор, в даному випадку – це сукупність господарських одиниць, які мають близькі інтереси, функції й джерела фінансування, що обумовлюють їхню схожу поведінку. Зокрема вважаємо, що інституційний сектор аграрних підприємств потрібно структурувати на підсектори: за розміром (малі, середні, великі); за організаційно-правовою формою (господарські товариства, приватні підприємства, фермерські господарства, кооперативи, державні підприємства та підприємства іншої форми господарювання тощо); за виробничою спеціалізацією. Ці три оціночних сегменти дають можливість системно підійти до вивчення тенденцій, зокрема інституційної ефективності агрогосподарювання, розглядають її через призму економічної, застосувавши принципи міждисциплінарності.

Оскільки в розрізі макро / мезо-рівня функціонування економіки учасником виступає комплексний суб'єкт (мале, середнє, велике підприємство), оцінка ефективності діяльності повинна проводитися з урахуванням її ефектів щодо всієї сукупності складових агро-економічної системи. Іншими словами,

«оцінка розвитку аграрного підприємства «на макро / мезо-рівні - це комплексна оціночна категорія, відбиває ступінь результативності впливу його діяльності щодо соціально-економічного становища макро-/мезо суб'єкта – держава, регіон, село.

В методичному плані, окрім сегменту оцінювання, слід правильно визначитися щодо інформаційних джерел – статистичної звітності, аналіз якої стане базою для індикативної оцінки.

Індикативна оцінка розвитку аграрних підприємств в методичному плані дозволяє ґрунтовно проаналізувати найбільш загальні й дотичні один до одного показники результативності бізнес-процесів, господарських взаємодій, інституціоналізації до умов ринку, соціального розвитку. Сукупний аналіз розмірів, результатів діяльності підприємства здійснюється на базі показників, що характеризують результати господарювання, або забезпечуючі функції в ареалі продуктивності, ефективності, конкурентоспроможності, інноваційності, розміру і потенціалу, спеціалізації, соціально-трудова відносин.

Розгляд ефективності розвитку аграрних підприємств саме в цьому ракурсі дозволяє формувати стратегічні орієнтири розвитку як безпосередньо подальшої діяльності самих аграрних підприємств, так і всього макро- мезо-аграрно-економічного розвитку країни в цілому. Крім того, можливість управління ефективністю розвитку аграрних підприємств (державно-правовими методами) створює дієвий інструмент регулювання соціально-економічного стану сільських територій. Загальна оцінка ролі, значимості й ефектів розвитку аграрних підприємств в інституційному механізмі ринку базується на представленні інтегральних (комплексних) індикаторів, які дозволяють охарактеризувати як кількісну тенденційність, так і якісну ефективність та потенціал подальшого розвитку.

Індикативно оцінюючи загальноекономічні і соціальні ефекти розвитку аграрних підприємств, увагу слід звертати на індикатори (показники), які характеризують результативність взаємодії продуктивних сил та виробничих відносин в ареалі функціонування цих господарських структур. Специфіка «малого» та «середнього й великого» підприємницького господарювання в аграрному секторі економіки України пов'язана із особливою традицією тривалого наслідування колективної системи господарювання з несприйняттям приватної ініціативи. Сьогодні склався такий

інституційно-зумовлений парадокс: «соціальна роль малого аграрного підприємництва колосальна, а економічна – вкрай незначна», за набутими ефектами в існуючому інституціональному середовищі ринку [13].

Сформувавши методологічний конструкт дослідження та оцінки інституціонального середовища (рис. 3) сформовано методичний інструментарій оцінки ефективності розвитку аграрних підприємств (рис. 4).

В такому контексті нами вибудовується методичний підхід до індикативної оцінки розвитку малих та інших аграрних підприємств. Даний методичний підхід є прийнятним для застосування для індикативної оцінки усіх без виключення аграрних підприємств, незалежно від розміру і організаційної форми, але змістовне наповнення аналізу залежить від переліку показників, пропонованих статистичною звітністю.

Індикатори розвитку підприємств – це по-суті система показників, яка сегментована (за проявами ефектів (економічні, соціальні, інституційні) забезпечує актуальну можливість для об'єктивного аналізу для окремих факторів, а також змін у певний проміжок часу [13].

Виходячи із сутності пропонованої концепції ефективності до складу пропонованої сукупності індикаторів оцінки ефективності розвитку аграрних підприємств нами включено показники як в абсолютному, так і у відносному вимірі результатів, які чітко вказують на місце аграрних підприємств, їх роль, а також характеризують загальноекономічні ефекти їх значимості.

Запропоновані індикатори наслідують загальний контекст оцінки діяльності підприємства, тобто згруповані у контурах певного ареалу ідентифікації результату.

Проте, вони можуть бути представлені в різних іпостасях, залежно від мети, яку ставить дослідник. Наприклад, за ареалами: галузевий, інституційний (організаційна форма підприємства), функціональний тощо. Загалом індикатори – це система показників, представлених (обраних) для характеристики об'єкта дослідження у ракурсі оцінювання ефективності, результативності, динаміки їх абсолютних та відносних змін тощо [13].

Методологія дослідження діяльності сільськогосподарських підприємств особлива, так як вони концептуально відрізняються за розміром, способами організації виробництва і праці, мають істотні соціально-економічні відмінності. В рамках індикативного аналізу

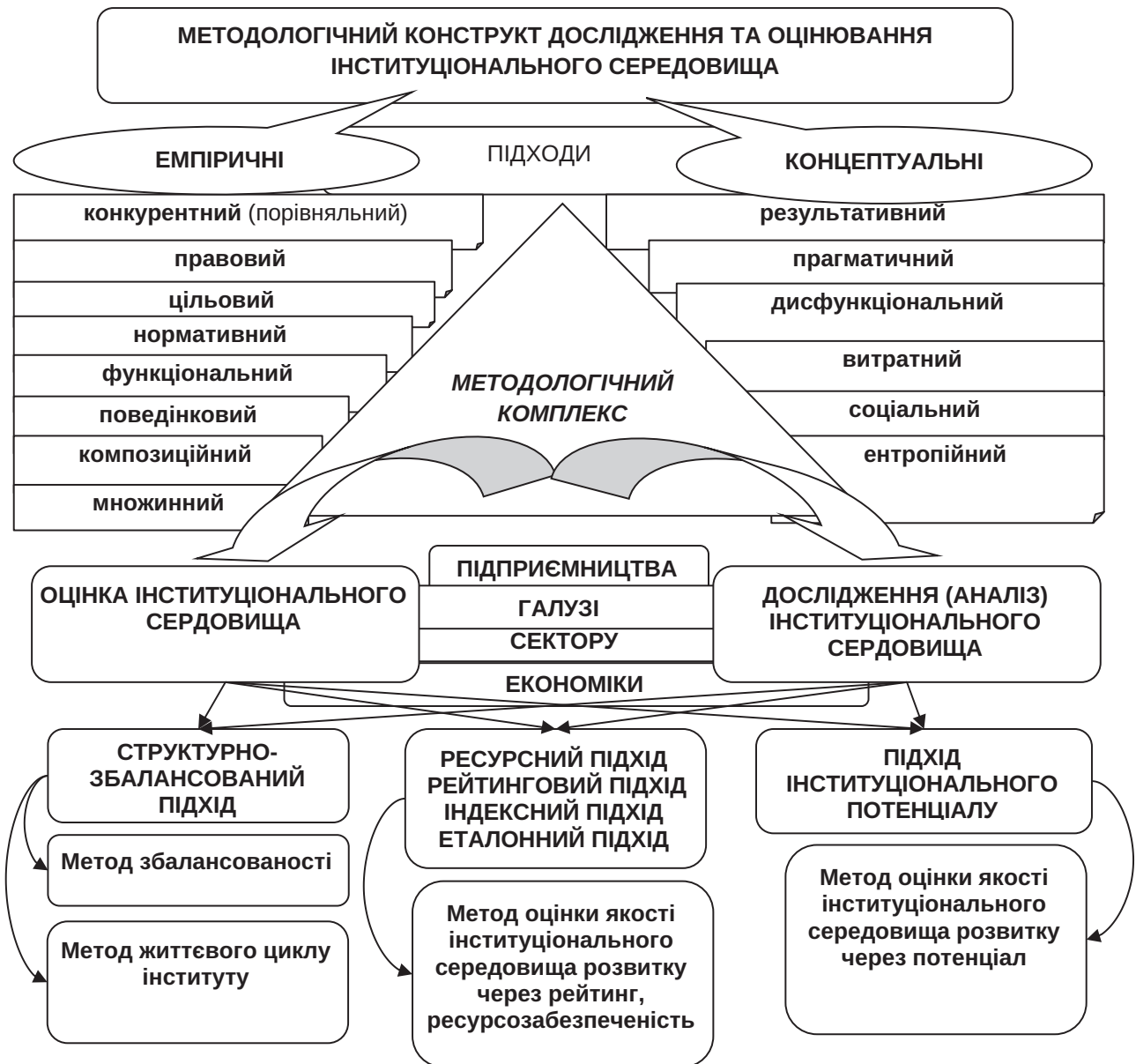

Рис. 3. Методологічний конструкт підходів дослідження та оцінки інституціонального середовища

Джерело: [16, ст. 118]

обраної сукупності аграрних підприємств нами здійснено сегментацію ареалу досліджуваної проблеми на відносно квінтесовані за спільними ознаками, але взаємозалежні сукупності оцінок (рис. 5). Кожен із цих ареалів індикативної оцінки розвитку та ефективності малих аграрних підприємств в інституційному механізмі ринку наповнений показниками для аналізу й забезпечить ідентифікацію відповідних економічних явищ з виявленням проблем і окреслення перспективи їх вирішення. Задані сукупності представляють систему показників для розробки і аналізу визначених індикаторів [13, с. 16].

Пропоновані до науково-практичного використання індикатори в методичному плані свого формування є квінтесенція загально-економічних і часткових показників оцінки розвитку аграрних підприємств-представників загальноновизнаної в інституційному плані типологічної групи за формацією «малі», проте цілком методично підходить для індикативної оцінки як розвитку аграрного підприємництва в цілому так і в розрізі інших формалізованих груп підприємств в аграрному секторі економіки. Потребуватиме лише певного коригування відповідно до об'єкта та системи оцінювання [13].

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

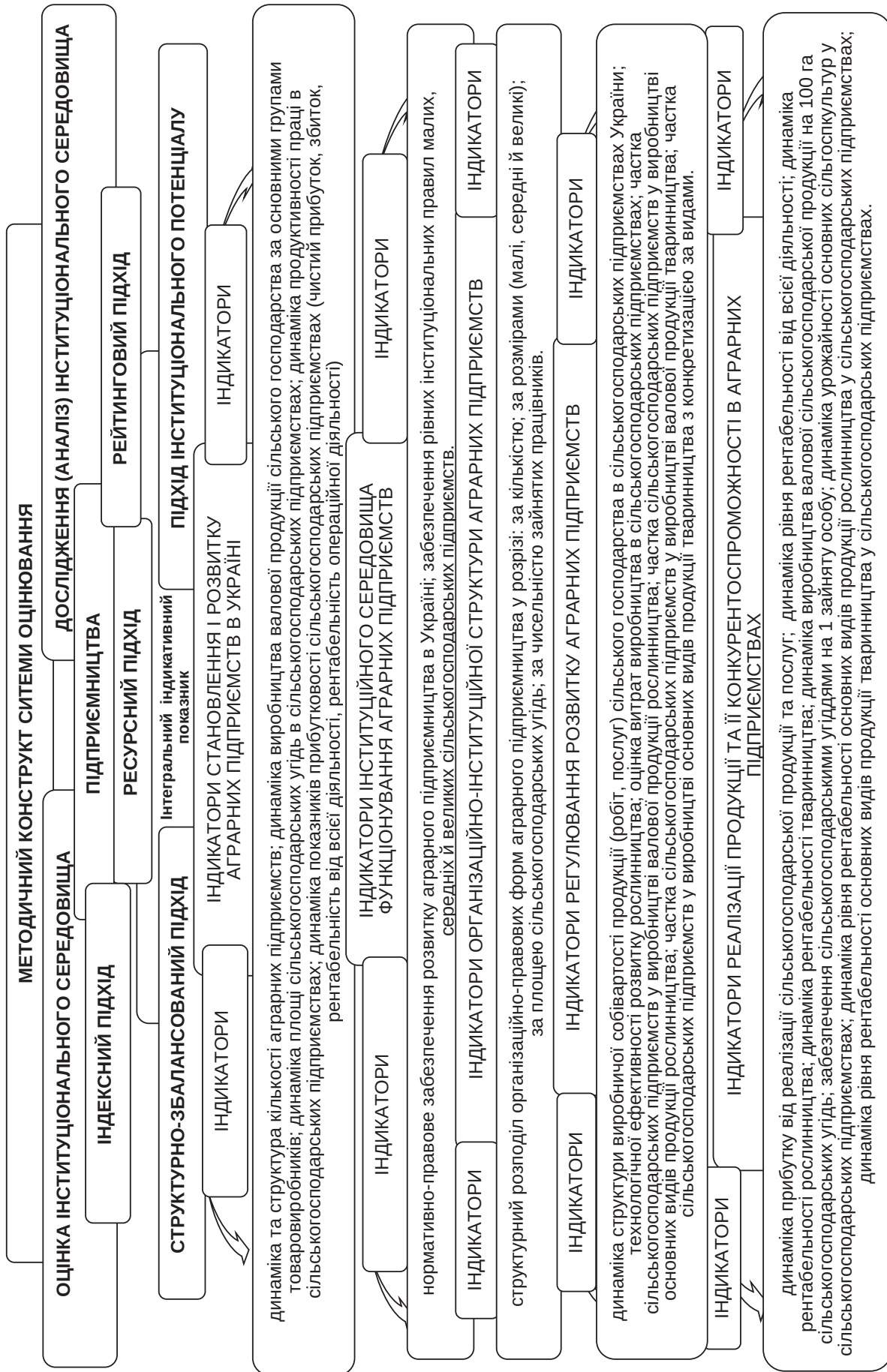

Рис. 4. Методичний конструкт формування системи інтегрально-індикативної оцінки розвитку аграрних підприємств

Джерело: [16, ст. 134]

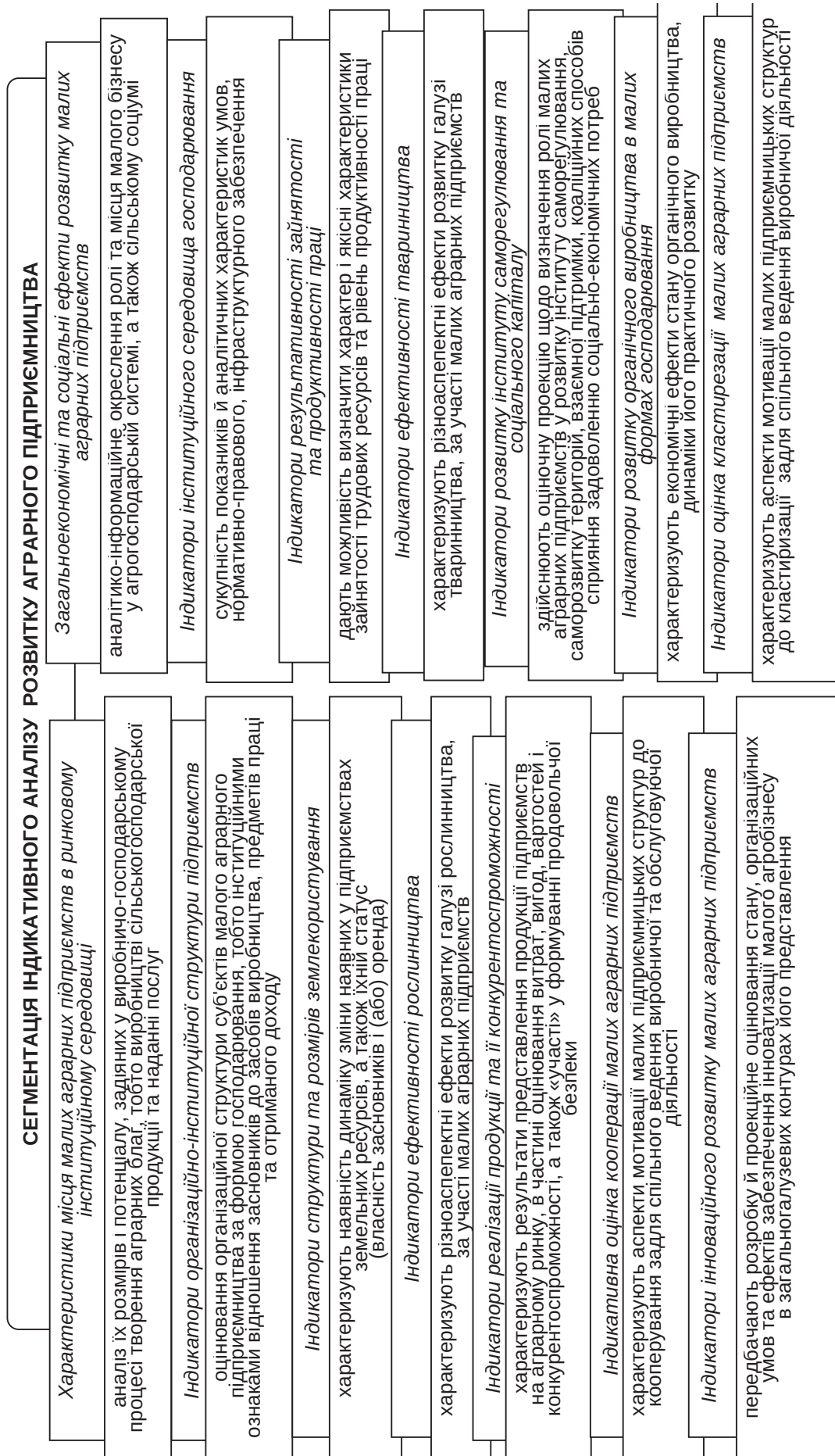

Рис. 5. Індикативний аналіз розвитку аграрного малого підприємництва

Джерело: [16, ст. 136]

До цього переліку увійшли інститути інституціонального середовища ефективності розвитку підприємницької діяльності, впливаючи на які, держава може безпосередньо впливати на розвиток аграрного підприємництва, через відповідні регулюючі інститути.

Але не варто забувати і про такі базові соціальні інститути як охорона здоров'я, сім'я і материнство, освіта і наука, і безліч інших, які також опосередковано впливають на розвиток підприємництва.

Як висновок, очевидно, що оцінити вплив всього спектра інститутів та дати оцінку ефективності розвитку аграрного підприємництва не представляється можливим, тому ми зосередимо основну увагу на оцінці інституціонального потенціалу одночасно оцінивши і потенціал середовища яке забезпечує реалізацію господарської діяльності яким в нашому випадку є аграрний ринок, рівня ресурсозабезпечення організаційно правових форм господарювання із застосуванням ресурсного, індексного та рейтингового підходів та інтегрального показника трансформації розвитку неформалізованих в ринковий механізм господарювання населення із що в комплексі забезпечить розуміння формування стратегічних орієнтирів розвитку аграрного підприємництва.

Всі «інституціональні рівні» інституціонального середовища розвитку підприємницької діяльності впливають на господарські процеси, однак проведенне дослідження дозволяють нам говорити про два найбільш впливових рівня впливу серед яких – інституціональний та ресурсний, які і можна оцінити в порівняно із іншими. Мова йде про духовний, культурний тощо.

У більшості досліджень саме ресурсний і інституціональний рівні закладені в категорію «підприємницького середовища».

Обґрунтовуючи зазначимо, що виходимо із того що оцінювати місце та роль інститутів в розвитку аграрного підприємництва доцільніше в зіставленні з впливом ресурсного чинника, оскільки розвиток економічних систем чи то інститутів а в нашому випадку таки є інститут аграрного підприємництва в умовах відсутності ресурсів неможливо. Однак являючись об'єктом розподілу вимагає наявності хоча б мінімального набору правил а отже ефективного інституціонального середовища яке і формуються відповідними інститутами та інституціями.

Беручи за основу методологічні підходи до оцінки розвитку інституціонального серед-

овища сформовані в попередньому пункті, які передбачають структурно-збалансований підхід який передбачає дослідження становлення структури інституціонального середовища аграрного підприємництва в кількох індикативних показниках: юридичний статус, стадія життєвого циклу інституту підприємництва, організаційно-правова форма інституту підприємництва тощо.

Ресурсного підходу концептуальною основою якого виступає модель поведінки економічного агента та ґрунтується на припущенні, що функціонування будь-якого інституту а в нашому таки є інститут аграрного підприємництва, а з огляду на інституційні рівні інституціонального середовища вони виступають інститутами-елементами вимагає наявності відповідних ресурсів, які в інституціональному середовищі набувають значення інституту-ресурси, необхідних для його «функціонування». Прямий і зворотній зв'язок цих категорій проявляється в наступному якість та кількість ресурсів впливає на якість інститутів-елементів та визначають якість та кількість створюваних ними ресурсів для інших інститутів-елементів іншого інституційного рівня інституціонального середовища розвитку підприємницької діяльності. Так, функціонування інституту-елементу інституційного рівня інституціонального середовища розвитку аграрного сектору економіки яким є інститут підприємництва впливає на якість інститутів-ресурсів для інститутів трудових відносин, ціни та ціноутворення, оплати праці, землі. У свою чергу результат функціонування інституту ціни та ціноутворення, оплати праці впливає на ресурсозабезпеченість інституту зайнятості, які знаходяться в тісному взаємозв'язку з інститутами конкуренції, кредитування, регулювання і т. д. Інституціональне середовище може бути оцінене з позицій забезпеченості інститутів-елементів – підприємств за рахунок інститутів-ресурсів – фінансові природні. інформаційні тощо.

Також важливою методологічною особливістю ресурсного підходу до оцінки інституційного середовища розвитку аграрного підприємництва є зосередженість оцінок на «вході» інституційних систем з одного боку що характеризується концепцією «чорного ящика» і практична реалізація – з іншого що відповідає концепції «білого ящика». Зазначимо також що реалізація цього підходу корелюватиметься із використанням індексного та рейтингового підходу, що забезпечить в кінце-

вому результаті вищу достовірність отриманих оцінок).

Підхід інституціонального потенціалу спрямований на пошук та підвищення якості вивчення структури інституціонального середовища розвитку не лише аграрного середовища а й середовища ринку оцінивши потенціал його розвитку із врахуванням сутнісних властивостей інституціонального середовища що проявляється через формування стимулів і векторів розвитку інституційних

одиницю ринку (економічних суб'єктів господарювання). Наведені вище підходи виступатимуть методичним базисом та напрямом формування системи індикаторів оцінки розвитку аграрного підприємництва та інституціонального середовища його функціонування (таким обрано аграрний ринок) та дозволяють запропонувати власний методичний підхід до індикативної оцінки розвитку аграрного підприємництва в інституціональному середовищі аграрного сектору економіки (рис. 6).

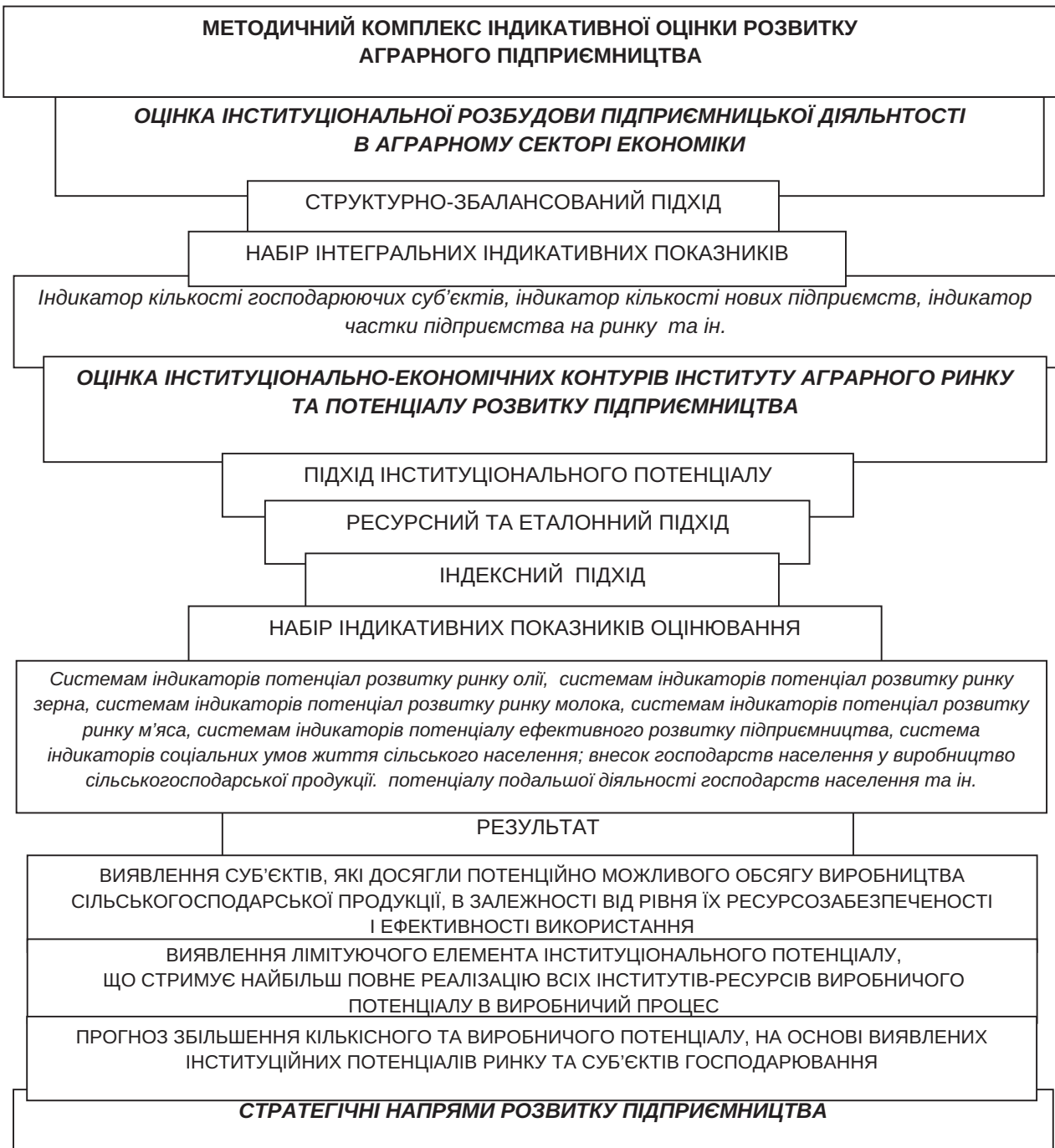

Рис. 6. Методичний підхід до індикативної оцінки розвитку аграрного підприємництва
Джерело: [16, ст. 140]

Для спрямування вибору оцінюваних параметрів запропоновано зосередити основну увагу на оцінці інституціонального потенціалу, одночасно оцінивши і потенціал середовища, рівня ресурсозабезпечення організаційно-правових форм господарювання із застосуванням структурно-збалансованого підходу, ресурсного підходу, концептуальною основою якого виступає модель поведінки економічного агента.

Реалізація такого підходу корелюватиметься із використанням індексного та рейтингового підходів, що забезпечить у кінцевому результаті вищу достовірність отриманих оцінок та підвищення якості вивчення структури інституціонального середовища розвитку. Аграрні підприємства є особливий інституційний сектор національної економіки, які в межах сформованого господарського порядку, наслідують специфіку

господарювання, що пов'язано перш за усе з природними факторами.

Саме в цьому відмінна теоретико-методична конструкція й склад індикаторів оцінки розвитку цих підприємств як інституційного сектора, ми виділяємо для аналізу малі господарські формування.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити узагальнення. Сформовано та описано основну схему індикативної оцінки розвитку аграрних підприємств, що в методичному плані дозволяє ґрунтовно проаналізувати найбільш загальні й дотичні один до одного показники результативності бізнес-процесів, господарських взаємодій, інституціоналізації до умов ринку, соціального розвитку. Сукупна оцінка стану, результатів діяльності підприємства здійснюється на базі показників, що характеризують ефекти господарювання, або забезпечуючі функції в ареалі продуктивності, ефективності, конкурентоспроможності, інноваційності, розміру і потенціалу, спеціалізації, соціально-трудою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Економічна енциклопедія : у 3-х томах / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. Т. 1 864 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Словник сучасної економіки Макмілана / пер. з англ. Київ: «Артек», 2000. 640 с.
4. Гончаров С. М., Кушнір Н. Б. Тлумачний словник економіста / за ред. проф. С. М. Гончарова. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 264 с.
5. Загородній А. Г., Вознюк Г. П. Фінансово-економічний словник. 3-тє вид., доп. та перероб. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. 844 с.
6. Семенча І. Е. База знань основних соціально-економічних та загальнонаукових термінів на допомогу керівнику: термінологічний словник-довідник. Дніпропетровськ : Вид-во Маковецький, 2010. 88 с.
7. Мельник О. Г. Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій: монографія. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. 344 с.
8. Фецура Р. В., Самуляк В. Ю. Групи показників (індикаторів) оцінювання рівня розвитку підприємств. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: зб. наук. пр. / відп. ред. О. Є. Кузьмін. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. 416 с.
9. Посібник з моніторингу та оцінювання програм регіонального розвитку / М. Лендел, Б. Винницький, Ю. Ратейчак, І. Санжаровський; за ред. І. Санжаровського, Ю. Полянського. Київ. К.І.С., 2007. 80 с.
10. А. Б. Качинський. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія. Київ : НІСД, 2013. 104 с.
11. Грабовецький Б. Є. Основи економічного прогнозування: навч. посіб. Вінниця : ВФ ТАНГ, 2000. 209 с.
12. Голомб В. Місце показників фондового ринку в системі циклічних індикаторів. Ринок цінних паперів України. Київ : КНЕУ. 2009. № 3/4. С. 95–100.
13. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність: монографія / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» [Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін.]; за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.
14. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (із змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
15. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-VI (зі змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

16. Мамчур В. А. Розвиток підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки: інституціональні засади. монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2023. 286 с.

REFERENCES:

1. Ekonomichna entsyklopediia : u 3-kh tomakh [Economic encyclopedia: in 3 volumes]/ redkol. : S. V. Mochernyi (vidp. red.) ta in. Kyiv : Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2000. T. 1 864 з.
2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukraïnskoi movy (z dod. i dopov.) [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with supplements and supplements)] / ukl. i hol. red. V. T. Busel. Kyiv: Irpin: VTF "Perun", 2005. 1728 p.
3. Slovnyk suchasnoi ekonomiky Makmilana [Macmillan Dictionary of Modern Economics] / per. z anhl. Kyiv: «Artek», 2000. 640 p.
4. Honcharov S. M., Kushnir N. B. (2009) Tlumachnyi slovnyk ekonomista [Explanatory dictionary of the economist] / za red. prof. S.M. Honcharova. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 264 p.
5. Zahorodnii A. H., Vozniuk H. P. (2011) Finansovo-ekonomichnyi slovnyk [Financial and economic dictionary]. 3-tie vyd., dop. ta pererob. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 844 p.
6. Semencha Y. E. (2010) Baza znan osnovnykh sotsialno-ekonomichnykh ta zahalnonaukovykh terminiv na dopomohu kerivnyku: terminolohichnyi slovnyk-dovidnyk. Dnipropetrovsk [Knowledge base of basic socio-economic and general scientific terms to help the manager: terminological dictionary-reference book]. Dnepropetrovsk: Yzd-vo Makovetskyi, 88 p.
7. Melnyk O. H. (2010) Systemy diahnostyky diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv: polikryterialna kontseptsii ta instrumentarii: monohrafiia [Diagnostic systems of machine-building enterprises: multi-criteria concept and tools: monograph.]. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika", 344 p.
8. Feshchur R. V., Samuliak V. Yu. (2010) Hrupy pokaznykiv (indykatoriv) otsiniuvannia rivnia rozvytku pidpriemstv [Groups of indicators (indicators) for assessing the level of development of enterprises]. Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku: zb. nauk. pr. / vidp. red. O.Ie. Kuzmin. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 416 p.
9. Posibnyk z monitorynhu ta otsiniuvannia prohram rehionalnoho rozvytku [Manual on monitoring and evaluation of regional development programs] / M. Lendiel, B. Vynnytskyi, Yu. Rateichak, I. Sanzharovskiy; za red. I. Sanzharovskoho, Yu. Polianskoho. Kyiv. K.I.S., 2007. 80 p.
10. Kachynskiy A. B. (2013). Indykatory natsionalnoi bezpeky: vyznachennia ta zastosuvannia yikh hranychnykh znachen : monohrafiia [Indicators of national security: definition and application of their limit values: monograph]. Kyiv: NISD, 104 p.
11. Hrabovetskyi B. Ye. (2000) Osnovy ekonomichnoho prohnozuvannia: navch. posib. [Basics of economic forecasting: education. manual]. Vinnytsia: VF TANH, 209 p.
12. Holomb V. (2009) Mistse pokaznykiv fondovoho rynku v systemi tsyklichnykh indykatoriv [The place of stock market indicators in the system of cyclical indicators]. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy*. Kyiv: KNEU. № 3/4. P. 95–100.
13. Rozvytok malykh ahrarnykh pidpriemstv u rynkovomu instytutsiinomu seredovyshchi: indykatory ta efektyvnist: monohrafiia [Development of small agrarian enterprises in the market institutional environment: indicators and efficiency: monograph]/Natsionalnyi naukovyi tsentr «Instytut ahrarnoi ekonomiky» [Lupenko Yu. O., Shpykuliak O. H., Malik M. Y. ta in.]; za red. O. H. Shpykuliaka. Kyiv: NNTs «IAE», 2017. 204 p.
14. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV (iz zminamy) [Economic Code of Ukraine dated 16.01.2003 No. 436-IV (as amended)]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
15. Podatkovi Kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 roku № 2755-VI (zi zminamy) [Tax Code of Ukraine dated December 2, 2010 No. 2755-VI (as amended)]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
16. Mamchur V. A. (2023) Rozvytok pidpriemnytskoi diialnosti v ahrarnomu sektori ekonomiky: instytutsionalni zasady. Monohrafiia [Development of entrepreneurial activity in the agrarian sector of the economy: institutional foundations. monograph]. Kyiv: NNTs «IAE», 286 p.